

Тичина І. Г. Волинські «Просвіти»: організаційні засади та культурно-освітня діяльність (1917–1936 роки). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 032 «Історія та археологія». – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці, 2023.

Дисертація є результатом комплексного науково-історичного дослідження становлення, розвитку та діяльності волинських «Просвіт» у період 1917–1936 років. Фактично, впродовж зазначеного періоду «Просвіти» на Волині пройшли шлях від становлення й розширення власної мережі до їх повної ліквідації польською владою.

На завершальному етапі Першої світової війни на Волинь проникають та набувають поширення просвітянські ідеї. Особливістю поширення цих ідей там стало те, що вони були принесені у край двома шляхами: Українськими січовими стрільцями з Галичини та представниками національної інтелігенції з Наддніпрянської України. Окрім того, історія волинської «Просвіти» є доволі своєрідною з огляду на низку причин. По-перше, просвітянські організації в регіоні було створено значно пізніше, ніж у сусідній Галичині. І попри те, що за взірць було взято структуру галицької «Просвіти», усе ж на Волині повністю її відновити, з об'єктивних причин, не вдалося. По-друге, на території Волині Товариство ніколи не мало єдиної централізованої структури, як у Галичині чи на Прикарпатті, а тому специфіка просвітянського руху на Волині полягає в тому, що в краї виникли та діяли окремі осередки, не пов'язані між собою, тому доцільно вживати термін саме волинські «Просвіти», а не «Просвіта». По-третє, волинські «Просвіти» мали або окремі статутні документи, або здебільшого функціонували без них, що в подальшому спричинило, зокрема, їх ліквідацію польською владою. Окрім того, здійснювана Другою Річчю Посполитою національна політика, що передбачала асиміляцію народів не титульної національності, наштовхувалася на протидію з боку волинських «Просвіт», а тому останні були вороже сприйняті польською владою.

Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, поділених на десять підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Перший розділ «Методологічні аспекти дослідження, історіографія та джерела» присвячено характеристиці використаних методів та аналізу історіографії і джерельної бази дослідження. Історіографію поділено на три групи: праці узагальнювального характеру, дослідження історії «Просвіти» та праці, які безпосередньо стосуються створення, діяльності й ліквідації «Просвіт» на Волині в міжвоєнний період.

Джерельна база, використана для написання дисертації, є доволі широкою, різноплановою та інформаційно насиченою, що дозволило документально підсилити аналітичні висновки стосовно особливостей та проблем становлення і розвитку волинських «Просвіт». Неопубліковані архівні джерела, опубліковані документальні матеріали і становлять джерельну базу дисертації.

У другому розділі «Організаційні засади та умови розвитку “Просвіт” на Волині» розкрито особливості й умови становлення перших просвітянських осередків у регіоні в завершальні роки Першої світової війни, простежено напрями проникнення просвітянських ідей на Волинь. Розвиток та діяльність «Просвіт» на Волині припадає на період становлення Польської державності. Вхідження регіону до складу Другої Речі Посполитою визначило умови розвитку й діяльності волинських «Просвіт», які польська влада розглядала як загрозу державницьким цілям Польщі, адже вони обстоювали українську мову, національну церкву і культуру, національне шкільництво та українську державницьку ідею.

Третій розділ дисертації «Головні напрями діяльності волинських “Просвіт”» містить три підрозділи, у яких проаналізовано головні сфери діяльності просвітянських осередків, що густою мережею вкрили Волинь у досліджуваний період. Зокрема, вивчається бібліотечна справа та розвиток національного шкільництва, підтримка суспільного руху, спрямованого на українізацію Православної церкви, розвиток музичного, хорового та драматичного мистецтва. Численні архівні документи й опубліковані матеріали уможливили розкрити всю багатогранність діяльності «Просвіт» на Волині, простежити її соціальне підґрунтя, проаналізувати проблеми, з якими зіткнулися волинські «Просвіти» в міжвоєнний період.

У четвертому розділі дисертаційного дослідження «Ліквідація польською владою “Просвіт” на Волині: причини, перебіг та наслідки» проаналізовано причини, що зумовили конфронтацію «Просвіт» та польської влади, з'ясовано методи і форми переслідування «Просвіт» та їхніх активістів. Доведено, що ліквідація волинських «Просвіт» була зумовлена колонізаторською, антиукраїнською політикою польської влади щодо українців загалом та волинських «Просвіт» зокрема, а також була спричинена складними міжнаціональними

й політичними польсько-українськими взаєминами в досліджуваний період і недостатньою згуртованістю українських політично-громадських організацій.

Ліквідувавши волинські «Просвіти», польська влада спробувала замінити їх альтернативними громадськими об'єднаннями – «Просвітянськими хатами», які були лояльними до чинної влади. Однак аналіз ретроспективи функціонування «Просвітянських хат» чітко свідчить, що вони не змогли замінити ліквідованих «Просвіт» і достатньою мірою задовольнити національно-культурні потреби українців.

Заключними компонентами дисертації є Висновки та Список використаних джерел. У Висновках сформульовано загальні підсумки здійсненого дослідження, дано відповіді на визначені на початку роботи завдання.

До Списку використаних джерел увійшли різноманітні історичні джерела: архівні документи, спогади та щоденники безпосередніх учасників досліджуваних подій, періодична преса, наукові статті та монографії, що прямо чи опосередковано стосуються досліджуваної проблеми. Вищевказані матеріали склали основу для проведення наукового дослідження.

Ключові слова дисертації: Волинь, «Просвіти», міжвоєнний період, Друга Річ Посполита, національне питання, шкільництво, бібліотечна справа, музично-драматичне мистецтво, «Просвітянські хати».